

РОЛЯТА НА АТИНСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ НА БАЛКАНИТЕ ПРЕЗ XIX ВЕК

Димитриос Йоанис Румнос

Преди 170 години се ражда първият национален университет в Гърция, носещ името на гръцкия крал Отон. Неговите първи стъпки, развитието и управлението му като национален и балкански център за висше образование, наука и култура, са в неразривна връзка с историята на гръцкия народ.

Създадената през 1828 г. гръцка държава включва в границите си земите на юг от демаркационната линия, свързваща заливите на Арта и Волос, по-точно Пелопонес, Континентална Гърция, Цикладските острови, Спорадските острови и о. Евбея. Извън пределите на държавата остават островите Крит и Кипър, Тесалия и Епир и т.н. Съответно нерешеният национален проблем се превръща в първостепенен фактор, оказващ влияние върху цялостния живот на обществото. Целенасоченото организиране на образованието се възприема като основно средство за национално обединение и териториално разширение от представителите на политическия и културен елит.

Университетът е открит с тържествена церемония на 03.05.1837 г. Няколко видни гръцки интелектуалци и бъдещи преподаватели в учебното заведение, сред които: Ректорът К. Схинас, Деканите Н. Вамвас, Мишаил Апостолидис, Г. Ралис, Анастасиос Георгиадис произнасят речи. В тях ясно проличават задачите, поставени пред новата институция. Той ще играе първостепенна роля в подготовката на висши кадри от каквито се нуждае младата държава. В университетските аудитории ще израстват бъдещи учители, видни представители на науката, държавници. Те ще са именно хората, които ще увеличат авторитета на Гърция сред народите на Балканите. Учителите, които ще работят в останалите земи под османската власт, ще спомогнат Гърция да изпълни историческата си мисия като носител на просвета на Изток и на връзка между Изтока и Запада.

Същевременно ораторите наблягат на тесните връзки на висшето учебно заведение с древността. То представлява институцията, която

по своето естество е определена да служи както академиите в древността на словото, философията и науката, продължавайки по този начин техните традиции. Атинският университет поема задължението да продължи ценностите на древногръцката култура в съвременна Гърция, да изчисти езика и обичаите от „варварски“ елементи и главно да съдейства за елинизирането на гръцкото общество.

Особено внимание заслужават изказванията на Вамвас и Ралис, в които ораторите се спират на свободата на личността, политическите права, равенството на гражданите, спазването на обществения ред – блага, които университетът ще предостави на народа. В своята реч Г. Ралис подчертава, че новото висше учебно заведение е достъпно за всички, а не само за „малцина привилегировани, към които съдбата е била благосклонна”.¹ Все пак трябва да имаме предвид, че оптимизмът относно ролята на Атинския университет в речите на официалната церемония се дължи до известна степен на еуфорията, обладала кралството и на топлия прием на университета от страна на гръцката общественост.

Неизбежно възниква въпросът доколко той успява да изпълни своята мисия. Отговорът е в статистическите данни за периода от 1837 до 1890 г. на преминалите през Философския, Юридическия, Богословския и Медицинския факултет студенти: от Пелопонес – 5699 студенти, от Централна Гърция – 3519, от Цикладските острови – 1099, от Йонийските острови – 1160, от Тесалия – 693, от Епир – 877, от Македония – 710, от Тракия – 695, от о. Крит – 615, от Мала Азия – 627, от островите в Егейско море – 881.² Ще припомним, че о. Крит, Тесалия до 1881 г., Епир, Тракия, Македония и Мала Азия са в пределите на Османската империя.

Университетът става притегателен център за младежите от Румъния, Сърбия, България, Австро-Унгария, Египет и др. Повечето от тях са получили своето начално и средно образование в гръцки учебни заведения. Според университетския правилник от 1837 г.³ право да кандидатстват имат всички завършили гимназия и получили свидетелство в Гръцкото кралство, за останалите е сформирана Изпитна комисия за чуждестранните студенти, която да решава в зависимост от показаните знания (предимно по гръцки език) дали кандидатите да бъдат приети в учебното заведение или отхвърлени.⁴ На базата на детайлно усвояния гръцки език в гръцките учебни заведения, младежите от Балканите се справят успешно на изпита пред комисията. От друга страна университетът се нуждае от определен брой учащи, за да функционира

нормално, които не може да набави от кралството. Обстоятелство, с което комисията трябва да се съобразява и да бъде по-снизходителна в решенията си.

Друга причина, поради която младежите се насочват към Атинския университет са правата и привилегиите, с които се ползват студентите. Те могат да избират свободно факултета, преподавателите и предмети, които ще посещават. По време на обучението им няма изпити за проверка на знанията, а само ако желаят да получат диплома от висшето учебно заведение в края на следването, трябва да се справят успешно на организираната изпитна сесия за дипломиране.

Говорейки за чуждестранните студенти, трябва да отбележим, че определянето на националността им е изключително труден проблем за разрешаване. Трудността идва от ограничените данни, с които разполагаме. В студентския регистър е определено място за отбелязване националността и религията им, но за съжаление много рядко е попълвана информация. Така е със студентите от Сърбия и Румъния. От петимата студенти, които заявяват пред университетските власти родно място Сърбия, четирима са с разпознаваеми сръбски имена. Същото обаче не важи за студентите от Румъния и България. Младежите от Румъния⁵ са 62 на брой, а тези от България според направено от мен изследване, са 21⁶. Всички българи са записани с гръцки имена, а от румънците само една малка част с румънски, останалите също с гръцки. Възможно е някои от тях да са потомци на гръцки семейства, живеещи в румънските градове.⁷ Проблемът е още по-сложен със студентите от Македония и Тракия, които по това време принадлежат на Османската империя и са населявани от различни етноси, често с неопределено или несъществуващо национално съзнание. В тези случаи нито родното място, нито името на студентите, представляват белези на родова или национална самоличност.

Университетската статистика разделя чуждестранните студенти, произхождащи от Балканите на четири групи: траки, македонци, епирци, албанци и тесалийци (преди присъединяването на района към гръцката държава). Към първата и втората група в статистическите данни са включени сърби и българи, които са петима-шестима до края на XIX в.⁸ Вероятно, данните се отнасят за студенти, които са заявили при записването си своята националност, тъй като университетските власти няма откъде да получат тази информация. Използването на гръцки имена от чуждестранните студенти в гръцки учебни заведения се дължи на господ-

стващото място на гръцкия език и просвета на Балканите до 60-те години на XIX в., преди още да се изострят националните антагонизми. Както вече споменах, проучвайки българските студенти в Атинския университет, установих, че те са много повече от споменатите в статистиката на университета. Въпреки, че документалните данни са ограничени, твърде възможно е сред студентите от Македония, Тракия и Епир да има освен гърци и други като българи, сърби, албанци и т.н.

До средата на XIX в. интерес за чуждестранните студенти представлява Медицинският факултет на университета, където се записват 50% от тях. Изборът им се дължи на престижа, с който се ползва лекарската професия и на възможността за бързо и лесно професионално развитие. Освен това липсата на дипломирани лекари по това време е осезаема в пределите на Османската империя. От друга страна за младежите, решили да се посветят на лекарската професия, не е съществувала възможност да се насочат към по-близки страни, тъй като медицинските училища в Цариград и Букурещ се откриват по-късно.⁹

На второ място в избора на чуждестранните студенти се намират Юридическият и Философският факултет. Според данните от университетския архив, за разлика от българи и сърби, които се насочват към Медицинския факултет, румънците на първо място поставят Юридическия. Последните са повече и в Богословския, благодарение на отпуснатите стипендии от румънската държава и предвид на обстоятелството, че в университета те ще получат едно висше теологическо образование.¹⁰

По време на своето обучение, студентите от Балканите, без съмнение, се формират в атмосфера, на която не остават чужди. Те следят с интерес културния и политическия живот на Гърция. Свидетели са на формирането на модерната гръцка историография. Познават много добре книгите на Маркос Рениерис, Константинос Папаригопулос, Спиридон Замбелиос и т.н. Те трупат политически опит като откликват живо на политическите събития в Гърция. През септември 1843 г. ген. Димитриос Калергис, потомък на видно семейство от Крит, оглавява бунта срещу монархическото управление на крал Отон. На краля е наложена конституционна форма на управление. Тя стимулира някой от балканските студенти в Атинския университет към създаване на собствена организация, която трябва да излъчи свой представител в гръцкия парламент. Става дума за комитета на трако-българо-сърбите. Инициатор и главен организатор на комитета е българският студент Ив. Селимински.¹¹

Също национално-революционните прояви на гърците (критяни и тесалийци), които възпитаниците на Атинския университет наблюдават отблизо, подхранват у тях идеята за обединяване на усилията им за съвместна и организирана борба за освобождение.

Настъпилите през втората половина на XIX в. нови политически условия на Балканите и издаденият императорски декрет, известен под името Хатихумаюн, с който султанът декларира равенство между християни и мюсюлмани, безспорно слагат своя отпечатък върху дейността на университета. Открити са много нови училища за начално и средно образование в Македония и Тракия. Учебната програма на тези училища е съобразена с програмата на гимназиите в гръцката държава, което улеснява учениците да продължат образованието си в Атинския университет.

През 60-те г. българското църковно-национално движение набира сили и то дава отражение върху отношението на българите към гръцките културни институции. Гръцките училища, изиграли несъмнено положителна роля в българското духовно развитие през предходните столетия, постепенно загубват своето значение. След 1860 г. българите са насочват към европейските университети. Същото важи за румънските и сръбските студенти¹², които следват и в университетите, открити в техните страни: университетите в Яш (1860 г.) и в Букурещ (1864 г.), които се развиват бавно и не покриват в началото всички научни дисциплини и в университета в Белград (1863 г.). Обръщайки поглед към статистичните данни в университетския архив, забелязваме през 60-те и 70-те години увеличение на студентите от Епир, Македония и Тракия, което обаче се дължи предимно на гръцкото население от тези райони, а не на студенти от останалите балкански народи.

Тук бих искал да се спра на още един въпрос, който е свързан с обучението на жени в Атинския университет. Според правилника от 1837 г. учебното заведение е отворено да посреща и студентки. До 70-те години на века няма официални данни, които да потвърждават присъствието на жени в университета. Те предимно имат начално и средно образование и само една малка част продължават обучението си. През 1879 г. за първи път, депутатът Т. Зервос съобщава в Народното събрание, че ученички от девическо училище „Арсакио” желаят да бъдат записани в университета, но преподавателите не ги допускат, защото дипломите на училището, което са завършили не са признати. Същият

депутат предлага изменение на закона. Той предвижда училището „Арсакио“ да бъде считано за гимназия и младите да могат свободно да постъпват в Националния университет и да избират дисциплините, които ще посещават.¹³ Предложението е отхвърлено, но безспорно то е първата стъпка за решаване на проблема с обучението на жени във висшите учебни заведения в Гърция, който занимава и европейските държави.

В края на 80-те издателката на в. “Ефимерида тон Кирион”, Калирой Парен съобщава искането на първата феминиска група, за университетско образование на жените. Групата поставя под съмнение традиционния образователен модел, който признава висшето образование за изключителна привилегия на мъжете и ограничава жените до ниво – общо образование или в най-добрия случай образование, с което могат да упражняват само учителската професия.

Независимо от протестите, Атинският университет продължава да отказва прием на жените и някои ученички се насочват към европейските университети. През 1885 г. Севасти Калиспери се записва във Философския факултет на Парижкия университет и завършва през 1891 г. По-късно Мария Калапотакис е записана в Медицинския факултет на същият университет, след осем години се дипломира и така става първата гръкния лекар.¹⁴ Примерът на гръцките студентки ще последват и други.

Разбира се, това е един тласък и предизвикателство към Атинския университет да отвори своите врати и за жените. През септември 1890 г. във Философския факултет е приета първата студентка Йоанна Стефанополи, която е получила зрелостно свидетелство от Втора Атинска гимназия.¹⁵ Въпреки, че кандидат студентката отговаря на условията за постъпване в учебното заведение, молбата ѝ се приема с резерви от Академичния съвет. Ректорът Мистриотис не желае да поеме отговорността изцяло и се обръща за становище към Министерството на образованието. Съответно, то под натиска на общественото мнение в столицата и на среди от в. “Ефимерида тон Кирион”, както и повлияно от факта, че много европейски университети приемат вече жени, разрешава записването на ученичката Стефанополи.¹⁶ Примерът на първата студентка последват боязливо в началото, а решително по-късно и други, така че до 1900 г. около 20 студентки общо са записани в Атинския университет.

В заключение бихме могли да твърдим, че поради различни причини университетът е един от учебните центрове в Югоизточна Европа,

към който се насочват ученолюбивите младежи от Балканите. Сред тях са Ив. Селимински, К. Миладинов, М. Балабанов, Константин Ерби-кеану, К. Паламас, Н. Политис, Г. Хадзидакис и др. По своя социален произход студентите не са еднородна група – сред тях има младежи от заможни семейства, както и съвсем бедни. Тези, които имат материални възможности да продължат образованието си в реномирани университети или да усъвършенстват практическите си знания се насочват след престоя си в Атина към учебните заведения на Западна Европа. Някои получават руски стипендии и се насочват към руските университети. Измежду възпитаниците на Атинския университет срещаме имената на учители, писатели, учени, публицисти, лекари и духовници. Тяхната съдба и поведението им се определят преди всичко от цялостния духовен климат в гръцката столица, от срещите и контактите им с гръцката култура и наука. Почти всички по-късно са активни общественици, често са революционни дейци, хора с прогресивна обществена и гражданска позиция. Те внасят своя принос, съществен или по-ограничен, за културното издигане на своите страни, а мнозина се включват в националноосвободителните борби.

БЕЛЕЖКИ

¹ Λογίδριον του προτάνεως Γ. Ράλλη – В: Δημαράς, Θ. Κ. Έν Αθήναις τη 3 Μαΐου 1837. Μελέτη ιστορική και φιλολογική. Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1987, с. 6.

² Според данните за периода 1837–1890 г., извлечени от историческия архив на Атинския университет.

³ Университетският правилник е публикуван през април. С него се слага край на четиригодишните дискусии, идейни проекти и конфликти относно Атинския университет. Учебното заведение се намира под прекия надзор на Министерството на образованието. Правилникът определя начина на прием на студентите, организацията на учебния процес и т.н.

⁴ Вж. у Πανταζίδης, Ιωάννης. Χρονικόν της πρώτης πεντηκονταετίας του Ελληνικού Πανεπιστημίου. Αθήνα, 1889, с. 32.

⁵ За тях вж. у Regleanu, M. Les premiers boursiers roumains à Athènes. Balcania 6, 1943, 417–422.

⁶ Вж. у Румпос, Й. Димитриос. Атинският университет и българските студенти през XIX в. (под печат).

⁷ Вж. у Rados, Leonidas. Students from Romania at the University of Athens (1844–1890). Anuarul Institutului de Istorie “A. D. Xenopol” 37, 2000, 295–314.

⁸ Μ. Βενιζέλος, Λόγος, 1867, Αθήνα, 1867, μέρος Β', Πίνακες, Πίν. Β' και Κ. Παπαρρηγόπουλος, Λόγος, 1874, Αθήνα, 1874, Πίν. Γ'. – В: Историческия архив на Атинския университет.

⁹ Императорският Медицински факултет в Цариград е създаден през 1839 г., а в Букурещ – на 2 ноември 1869 г.

¹⁰ Rados, Leonidas. Цит съч., с. 303.

¹¹ Библиотека Д-р Ив. Селимински, кн. XIV, с. 22.

¹² Вж. у Siupur, Elena. Etudiants de l' espace Roumain et Sud-Est Européennes dans les Universités allemandes au XIXe siècle. Revue Roumaine d' Histoire, XXXIII, н. 1–2, 1995, 83–100.

¹³ Вж. у Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, περίοδος Η', σύνοδος Α', 1879–1880, συνέδρ. 22 Δεκεμβρίου 1879, с. 261.

¹⁴ Εφημερίς των κυριών, αρ. 246, 9 Φεβρουαρίου 1892 και εφ. Εστία, αρ. 306, 10 Ιανουαρίου 1895.

¹⁵ Вж. у Ζιώγου-Καραστεργίου Σιδηρούλα. Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830–1893). Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, 1986, 331–332.

¹⁶ Μιστριώτης, . Τα κατά την прутанείαν Γεωργίου Μιστριώτου... κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1890–1891. Αθήνα, 1892, с. 53.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архиви

Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών

– Αρχείο Πρωτοκόλλου, Πανεπιστημιακά έτη 1837–1890

Вестници

Εστία 1895

Εφημερίς των Κυριών 1892

Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής 1879

ΛΙΤΕΡΑΤΥΡΑ

Библиотека Д-р Иван Селимински, кн. XIV.

Danova, 1989: *Nadja Danova*. Les étudiants bulgares à l' Université d' Athènes. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιδεολογία και Παιδεία, τ. Α', Αθήνα 1989.

Rados, 2000: Leonidas Rados. Students from Romania at the University of Athens (1844–1890). Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol" 37, 2000.

Regleanu, 1943: M. Regleanu. Les premiers boursiers roumains à Athènes. Balcania 6, 1943.

Siupur, 1995: Elena Siupur. Etudiants de l' espace Roumain et Sud-Est Européennes dans les Universités allemandes au XIXe siècle. Revue Roumaine d' Histoire, XXXIII, n. 1–2, 1995.

Βενιζέλος, 1867: *Μ. Βενιζέλος*. Λόγος εκφωνηθείς τη 1στ' Οκτωβρίου 1866 υπό του τακτικού καθηγητού. Μιλτιάδου Βενιζέλου, παραδιδόντος την πρυτανείαν, μέρος Α'-Β'. Αθήνα, 1867.

Δημαράς, 1987: Κ. Θ. Δημαράς. Έν Αθήναις τη 3 Μαΐου 1837. Μελέτη ιστορική και φιλολογική. Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1987.

Ζιώγου-Καραστεργίου, 1986: Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου. Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830–1893). Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, 1986.

Μιστριώτης, 1892: Γ. Μιστριώτης. Τα κατά την πρυτανείαν Γεωργίου Μιστριώτου κατά το ακαδημαϊκόν έτος 1890–1891. Αθήνα, 1892.

Πανταζίδης, 1889: Ιωάννης Πανταζίδης. Χρονικόν της πρώτης πεντηκονταετίας του Ελληνικού Πανεπιστημίου. Αθήνα, 1889.

Παπαρρηγόπουλος, 1874: *Κ. Παπαρρηγόπουλος*. Λόγος εκφωνηθείς την 4γ' Οκτωβρίου 1873 υπό του πρώην πρυτάνεως Κ. Παπαρρηγοπούλου Αθήνα, 1874.